

Qrupumuzun konstitusiyası

Mənim hüququma görə kim cavabdehdir?

Mövzu:	Vətəndaşlıq, demokratiya, iştirak
Çətinlik dərəcəsi:	III dərəcə
Yaş həddi:	10-13 yaş
İştirakçı sayı:	10-30 uşaq
Tələb olunan vaxt:	1-ci mərhələ: 60-90 dəqiqə, 2-ci mərhələ: 30-45 dəqiqə
Oyunun növü:	Müzakirə, konsensusa nail olmaq (razılığa gəlmək), qaydaların işlənilib hazırlanması.
Xülasə:	Uşaqlar hüquq və vəzifələrini qeyd edərək öz qruplarının "konstitusiyası"nı hazırlayırlar.
Vəzifələr:	<ul style="list-style-type: none"> • Hüquq və vəzifələr arasındakı əlaqəni anlamaq; • Hüquq və vəzifələri gündəlik həyatla əlaqələndirmək; • Qaydaların hazırlanmasında iştirak etməyin vacibliyini və hüququn müdafiəsini qeyd etmək; • Qrup üçün qaydalar və vəzifələr toplusu hazırlamaq.
Hazırlıq:	Yoxdur.
Materiallar:	<ul style="list-style-type: none"> • İştirakçılar üçün qələm və kağız; • Flipchart və marker; • Əlavə material: "Uşaq hüquqları konvensiyası"nın uşaq variantının mətni.

Təlimatlar

1-ci mərhələ

• Uşaqların hüquq və vəzifələr haqqında təsəvvürlərini, həyatda hansı hüquq və vəzifələrlə qarşılaşdıqlarını aydınlaşdırın. Şagirdlərə bu cümlələri tamamlamağı tapşırın: məsələn, «Mənim ..... haqqım yoxdur, çünki .....» (Çox qəzəbli olduğum vaxt insanları döyməməliyəm, çünki insanlara qarşı ədalətsiz davranmağa haqqım yoxdur). Bu cür cümlələrdən siyahı hazırlayın və sonra şagirdlərə oradakı mənfi fikirləri müsbət fikirlərə çevirməyi tapşırın (Məsələn, mənim döyülməmək haqqım var; Mənim mənə qarşı ədalətli davranılmağa haqqım var).

• Uşaqlar hüquqlara aid belə ifadələrin necə yazılacağını anladıqdan sonra onları dörd və ya beş nəfərlik kiçik qruplara bölün. Hər qrupa kağız və markerlər verin və bunları izah edin:

- Hər kiçik qrup sinif üçün 3 və ya 4 qayda tərtib etməlidir.
- Onlar “Hər kəsin ..... hüququ var” ifadəsindən istifadə etməlidirlər (Məsələn, hər kəsin iştirak etmək hüququ var).
- Hüquqlar yalnız qrupdakı hər bir üzvün razılığından sonra yazıla bilər.
- Məqsəd çoxlu qaydalar tərtib etmək deyil, hamının qəbul etdiyi qaydalar tərtib etməkdir.

• Hamını bir yere yığın və hər qrupdan öz qaydalarını təqdim etməyi xahiş edin. Onları aşağıdakı kimi lövhədə yazın:

- Əvvəlcə qruplardan müəyyən etdikləri hüquqları soruşun. Qrupdakılar yazdıqları hüquqların başqa sözlərlə ifadə olunmasına razıdırsa, onda oxşar hüquqları birləşdirin və onları lövhədə «Hüquqlar» sütununda qeyd edin.
- Şagirdlərdən qeyd etdikləri hüquqdan hamının istifadə etməsi üçün hansı vəzifəni yerinə yetirməli olduqlarını soruşun. Aşağıdakı ifadələrdən istifadə edərək onları «Vəzifələr» sütununda (“Hüquqlar” sütununun yanında) yazın: «Mənim ... vəzifəm var» və ya «Mən ... etməliyəm».

• Sonra onlardan hər bir hüququn hansı vəzifəyə aid olduğunu soruşun. Bunu birinci şəxsin adından təsdiqləyərək hüquq haqqında bəyanat kimi qeyd edin (Məsələn, mən heç kimin iştirakına etiraz etməməliyəm).

KONSTITUSIYA	
<i>Hüquqlar</i>	<i>Vəzifələr</i>
Hər kəsin ona qarşı ədalətli davranılmaq hüququ var. Hər kəsin öz fikirlərini ifadə etmək hüququ var.	Hər kəsə qarşı ədalətli davranmaq vəzifəm var. Mənim hər kəsə öz fikrini ifadə etmək hüququ vermək vəzifəm var.

• Qrupların qeyd etdiyi bütün hüquq və vəzifələri buraya daxil etdikdən sonra şagirdlərə konstitusiya layihəsini nəzərdən keçirməyi tapşırın.

- Uşaqların diqqətinə çatdırın ki, çoxlu pis qaydadansa, bir neçə yaxşı qaydanın olması daha vacibdir: Bu hüquq və vəzifələrdən hansınısa birləşdirmək mümkündürmü və orada nə istisna edilə bilər?
- Başqa hüquq və vəzifə əlavə etmək lazımdırımı?

- Hüquq və vəzifələrin siyahısını tərtib etdikdən sonra həmin qaydaları öz qruplarının konstitusiyası kimi istifadə edə bilib-bilməyəcəklərini onlardan soruşun.

- Onlar özləri hazırladıqları bu qaydalara riayət etməyə hazırdırlarmı?
- Hamının “konstitusiya”ya tabe olmağını təmin edən kimdir?
- Hüquqlardan birini pozduqda nə baş verir?
- Əgər qaydalara əməl edilmirsə, tədbir görmək lazımdırımı? Nə üçün?

- Konstitusiyanın son variantını ağılamaya köçürün və hər kəsin görə biləcəyi yerdən asın. Bunun həm uşaqlar, həm də böyüklər üçün birgə iş və oyun qaydaları olduğunu şagirdlərə izah edin.

- Müzakirənin sonunda hər kəsin hüquqlarının qorunması və birgə yaşaması üçün qayda və vəzifələrin vacib olduğunu vurğulayın. Qaydalar bizim hüquqlarımızı qoruyur (məsələn, iştirak etmək, fikirlərinizi ifadə etmək, təlim, oyun və s.), sağlamlığımızı təmin edir və başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşmağı qarşımıza vəzifə kimi qoyur.

Təhlil və qiymətləndirmə

1. Uşaqlardan oyunla bağlı təəssüratlarını bölüşməyi xahiş edin.

- Qrupda qaydalar siyahısını yaratmaq asan oldumu? Bəs vəzifələr siyahısını yaratmaq asan idi?
- Qrupda işləmək asan oldumu? Qrupla işləməyin müsbət və mənfi tərəfləri hansılardır?
- Bütün qrupun razılaşmadığı bir hüquq təklif olundumu? Nə üçün?
- Sizin razılaşmadığınız fikir olduqda nə etdiniz? Qrupun digər hissəsinin razılığını almağa çalışan insan oldumu? Daha əvvəl imtina edilmiş fikirlər sonradan qəbul olundumu?
- Bu oyun zamanı özünüz haqqında nə öyrəndiniz? Qayda və vəzifələr haqqında nə öyrəndiniz?
- Demokratiya haqqında nə isə öyrəndinizmi?

2. Aşağıdakı sualları verərək qayda və vəzifələrin məqsədini müzakirə edin və cavabları qeyd edin.

- Siz hansı qaydalara riayət etməlisiniz (məsələn, evdə, məktəbdə, digər yerlərdə)? Bu qaydaları kim yaradır?
- Sizin vəzifələriniz nədir? Bu vəzifələri sizə kim təyin edir?
- Böyüklərin də qayda və vəzifələri varmı? Onlar necə müəyyən olunub?
- Nə üçün hamımızın qayda və vəzifələriniz var? Onlar bizə lazımdırımı?

- Kimsə qaydalara riayət etmək istəmədikdə nə baş verə bilər? Qaydalara riayət etməyən şəxs məsuliyyət daşıyır mı? Nə üçün?

3. Bu suallarla hüquq və vəzifələrə riayət etməyin yollarını müzakirə edin.

- Siz hüquq və vəzifələrinizi qəbul etdikdən sonra başqalarının da ona riayət etməsi üçün nə edə bilərsiniz?
- Buna nəzarəti kim etməlidir?
- İnsan qaydalara riayət etmədiyi üçün məsuliyyət daşmalıdır mı? Bu məsuliyyətin nədən ibarət olacağına kim qərar verməlidir?

2-ci mərhələ

1. Konstitusiyayı hazırladıqdan bir neçə gün və ya bir neçə həftə sonra uşaqlara onu yenidən nəzərdən keçirməyi tapşırın. Onların diqqətinə çatdırın ki, qanunlar tez-tez gözdən keçirilməli, ləğv edilməli və ya daha ətraflı ifadə olunmalıdır.

- Onlar əvvəl hazırlanan hüquq və vəzifələrlə yenidən oxuduqdan sonra da razıdırlarmı?
- Digərləri ilə müqayisədə hər hansı bir vəzifəni yerinə yetirmək daha çətindir mi? Nə üçün?
- Onların konstitusiyasında nəyisə dəyişdirmək, ləğv etmək və ya əlavə etmək lazımdır mı?

2. Aşağıdakı sualları verərək qayda və vəzifələrə riayət məsələsini müzakirə edin:

- Tez-tez pozulan hüquqlar hansılardır? Nə üçün?
- Bu hüquqlara riayət edilməsi üçün kim məsuliyyət daşıyır?
- Qrup qaydalarını pozan şəxslə bağlı hansı tədbirin görülməsinə kim qərar verməlidir?
- Qaydalar pozulduqda məsuliyyətin nədən ibarət olacağını qrupla birlikdə düşünmək lazımdır mı?

Təhlil və qiymətləndirmə

• Qrupun hazırladığı qaydaların mənasını müzakirə edin. Bu prosesi demokratik cəmiyyətdə qanunların qəbul edilməsi prosesi ilə əlaqələndirin.

- Qrupun konstitusiyasının olması faydalıdır mı?
- Qrupun öz qaydalarını müəyyən etməsi vacibdir mi?

Davamı üçün təkliflər

- Hər kəsə qrup “konstitusiyası”nın bir nüsxəsini götürməyi təklif edin.
- Qrupda münaqişə və ya problemlər varsa, onları həll etmək üçün qrup konstitusiyasına müraciət edin. Real həyat problemləri konstitusiyanın yenidən nəzərdən keçirilməsinin zəruriliyini göstərir.
  - Uşaqlara qanun pozuntuları üçün məsuliyyət tədbirlərini birgə hazırlamaq imkanı vermək üçün 2-ci mərhələnin 2-ci bəndini daha dərinlən işləyə bilərsiniz.
  - Uşaqlara “ Uşaq hüquqları konvensiyası”nın sadələşdirilmiş mətnini paylayın. Onlara bütün dünya uşaqlarının hüquqları haqqında sənədlə öz konstitusiyalarını müqayisə etməyi tapşırın. Konvensiyada şagirdlərin öz konstitusiyalarına əlavə etmək istədikləri hüquq və vəzifələr varmı?
  - Uşaqların hüquqlarını müəyyən edən xüsusi konvensiyaya nə üçün ehtiyac olduğunu böyük yaşlı uşaqlarla müzakirə edin. Uşaq hüquqları böyüklərin hüquqlarından fərqlənirmi? Vəzifələr və “Uşaq hüquqları konvensiyası”nda verilən qabiliyyətlərin inkişaf prinsipləri arasındakı qarşılıqlı əlaqəni anlamaqda uşaqlara kömək edin.
  - Bu dərstdən əvvəl və sonra uşaqları demokratik qərarvermə prosesinə cəlb edən “Hər səs bir əhəmiyyəti var” oyunu keçirilə bilər.

Fəaliyyət üçün ideyalar

- Uşaqlardan soruşun ki, onların məktəblərində (komandalarında, klublarında) uşaq hüquqlarını qoruyan və müdafiə edən siyasət, qanunlar və ya prosedurlar varmı və onların içərisində vəzifələr qeyd olunubmu? Əgər varsa, onlardan bu qaydaları qiymətləndirməyi xahiş edin:
  - Onları kim hazırlayıb?
  - Siz bu qaydalarla razısınız mı?
  - Onları dəyişmək olarmı? Əgər olarsa, necə?
  - İnsanlar bu qaydalara riayət etmədikdə nə baş verir?

Aparıcılara məsləhətlər:

- Bəzi uşaqlar “konstitusiya” sözünün mənasını anlamaya bilərlər. Bu halda həmin sözü işlətməmək (1-ci mərhələ, 4-cü addım), onu sadəcə “qrupumuzun qayda və vəzifələri” sənədi kimi adlandırmaq olar. Həmçinin oyundan əvvəl “konstitusiya” anlayışını izah etmək və uşaqlara aşağıdakı suallarla müraciət etmək olar:
  - Bizim ölkəmizdə konstitusiya varmı?

- Bizim konstitusiyada nələr yazılıb?
- Onu kim yazıb? Nə vaxt yazılıb?
- Ona riayət etməyə kim nəzarət edir?
- Konstitusiyaya riayət etmədikdə nə baş verir?

• Uşaqların çoxu qaydalara mənfi münasibət göstərirlər, onları ancaq azadlıqlarını məhdudlaşdıran qaydalar kimi görürlər. Ona görə də onlara birgə yaşayış qaydalarının bizə nə üçün vacib olduğunu izah etmək və onları müzakirə edib nümunə gətirmək uzun vaxt apara bilər.

• Kiçik yaşlı uşaqlara başqalarına qarşı şəxsi öhdəlikləri (məsələn, növbəyə riayət etmək, fərqliliklərə hörmətlə yanaşmaq, zorakılıqdan imtina etmək) böyüklər tərəfindən qoyulan qadağa və tapşırıqlardan (məsələn, dişləri təmizləmək, yatağını yığmaq, dərstdə əlini qaldıraraq sual vermək, ev tapşırıqlarını yerinə yetirmək) ayırd etməyi öyrətmək üçün kömək lazım ola bilər.

• Hər bir insanın (istər böyük, istərsə də uşaqların) hüquq, vəzifə və ya məsuliyyətləri arasındakı əlaqəni vurğulayın. Qaydalara riayət etməyin vacibliyini qeyd edin.

Adaptasiya

1. Oyunun kiçik yaşlı uşaqlar üçün çətin olmaması üçün daha konkret suallar verin:

- Müzakirənin əsas mövzusu hüquq və vəzifələr olmalıdır.
- Çətin qaydalar qoymayın, riayətə nəzarəti və məsuliyyəti nəzərə almayın.

2. Böyük yaşlı uşaqlarla daha dərin müzakirələr aparıla bilər və aşağıdakı sualların köməyi ilə hüquq, qayda və vəzifələr arasında daha mücərrəd əlaqələr yaradıla bilər:

- Hüquq və qaydalar arasında hansı əlaqə var?
- Qayda və vəzifələr arasındakı fərq nədir?